

Фогел Х.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Найважливішим імперативом співробітництва XXI століття є пошук можливостей для формування глобальних міжнародних стратегій співробітництва і забезпечення на цій основі гарантій і передумов національної і міжнародної безпеки. Відома формула Римського клубу : « Мислити глобально, діяти локально» - повинна знайти своє втілення. Ми прагнемо суттєво розширити традиційне визначення і розуміння проблеми міжнародної безпеки через глобальну інтеграцію і співробітництво. Вона нами розглядається як комплексна, багатоаспектна проблема не лише завдяки введенню додаткових чинників та вимірів в економічній, екологічній, інформаційній та соціальній сферах, але завдяки примату «прав і свобод» людини над правами держави.

Наприкінці XX століття людство полинуло до нового складного етапу історії – до епохи глобальних потрясінь, криз і трансформацій. Суть нових глобальних трансформацій полягає перш за все в переході від біполярного світу з його двома протилежними соціополітичними блоками, ідеологічною непримиримістю, глобальною конфронтацією . Ліквідація тоталітарних політичних і економічних систем, демократизація і відкритість суспільства, включаючи економічну демократію, гуманізація відносин і примат прав людини – це також найважливіші і суттєві складові нової стадії трансформації.

Глобалізація поки що не є інструментом формування дійсно єдиного світу, де панує етнічна толерантність, співпраця й співіснування різноманітних етносів та культур, про що заявляють її адепти. Вона уособлює експансію і зовсім не прагне бути засобом взаємодії різних культур і традицій. Здійснюється агресивне насаджування методів ринкового фундаменталізму «відсталим» суспільствам. Навіть в економічному аспекті вона не зближує, а субординує регіони і країни світу, не долає, а закріплює периферійний характер певних країн. Інтерес до їхніх культур і традицій має відверто етнографічний характер. Загалом можна виділити чотири причини політичного «шоку», спричиненого глобалізацією, який охопив Центральну Європу, Францію, Австрію, Швейцарію, Італію і особливо Німеччину. По-перше, країни і суспільства з первинною економічною самосвідомістю — «націоналізм німецької марки», «експортуюча нація» — відчувають себе особливо пригніченими і такими, що зазнають небезпеки внаслідок глобалізації, що насувається, цього дітища світового ринку.

По-друге, соціальні держави, як-от Франція та Німеччина, на відміну від США та Великобританії, належать до країн, які програють внаслідок процесу глобалізації. Вони потрапили у скрутне становище через соціальну політику в епоху економічного глобалізму: розвиток економіки виходить з-під національно-державного контролю, а соціальні наслідки цього процесу — безробіття, міграція, убогість — накопичуються в системі національної соціальної держави.

По-третє, глобалізація до підвалин потрясає саму ідентифікацію гомогенного, закритого, національно-державного простору, що замикається сам у собі і називається Феде-

* студентка 3 курсу відділення «міжнародні відносини» факультету міжнародних відносин Львівського національного університету

ративна Республіка Німеччина. Великобританія навпаки, була світовою імперією, і глобалізація для неї — приємний спогад про минуле.

Хоча Німеччина також давно вже є глобальним простором, в якому зіштовхуються культури світу та їх протиріччя, але ця реальність дотепер була затемнена пануючим уявленням про себе як про гомогенну націю, значною мірою. Все це стає зрозумілим у процесі дебатів про глобалізацію, яка означає, передусім, денаціоналізацію — ерозію, але і можливу трансформацію національної держави в державу транснаціональну. Багато фахівців трактують глобалізацію як процес концентрації і централізації — капіталу, влади, інформації, знань, багатства, рішень тощо, забуваючи, що та ж динаміка спричинює і децентралізацію.

Україна як національна держава в процесі глобалізації може ізолювати себе зсередини. Але з таким самим успіхом вона може проявити активність у зовнішній сфері і заново визначати і формувати свою політику в глобальних масштабах переплетень, діалогів і конфліктів. Це ж стосується і акторів дій на всіх рівнях і проміжних ступенях соціального життя — від профсоюзів, церков і споживачьких асоціацій до конкретних осіб.

Які ж загальні механізми і основні наслідки глобалізації?

У зовнішніх відносинах держава довгий час безальтернативно монополізувала роль виразника інтересів і представника суспільства. Механізм регулювання міжнародних відносин ґрунтувався на національному інтересі. Сьогодні національна держава є перешкодою для досягнення мети суб'єктивної глобалізації. У світі з'явилися приховані політичні сили, які за своїми фінансовими і організаторськими можливостями рівні, а часто і перевищують можливості конкретної держави, і трансформують її діяльність у власних інтересах.

Насамперед ідеться про вплив на державу транснаціональних корпорацій. Аналізуючи вектори сучасних міжнародних процесів, розвиток економіки, можна передбачити, що ТНК і глобальна еліта спершу за допомогою міжнародних організацій, держав-глобалізаторів підпорядкують собі нації-держави (зокрема, через скуповування їх економік), а потім і найбільші держави світу — США, Японію, Китай, Францію, Великобританію.

Отже, втрачається безпека розвитку націй-держав, вони «розмиваються», світ перетворюється в корпоративну імперію. Національні економіки в такій системі, як і національні кордони, руйнуються, нації-держави перетворюються в сегменти глобального ринку, де без обмежень панують ТНК.

Особливість сучасної ситуації полягає у збільшенні кількості дійсних суб'єктів світової політики, внаслідок інтенсивного розвитку за останні десятиріччя процесів інтернаціоналізації та глобалізації. Для цих процесів характерним є посилення економічної та політичної інтеграції, утворення чисельних міждержавних і міжнародних неурядових організацій — активних суб'єктів світової політики і міжнародно-політичної системи. Сьогодні в цій системі існує парадокс: держави-нації перетворюються на елементи глобальної інституційної мережі. Міжнародні відносини, що здійснюються урядами різних держав, доповнюються відносинами між приватними особами, групами, організаціями, корпораціями, що докорінно змінює ситуацію у світовій політиці.

Що буде з національною суверенною державою? Чи не відходить вона в минуле? Спробуємо знайти відповідь на ці запитання, аналізуючи інтеграційні процеси в Європі та парадокси, які виникають стосовно збереження національного суверенітету європейських держав.

Європейський союз вижив, незважаючи на «холодну війну», і зміни, які відбулися у Європі за останні роки, вимагають збільшити кількість його членів. Європейські народи повинні розв'язати протиріччя між утвердженням і збереженням їхньої самобутності і по-

шуком європейської єдності. Цим і зумовлена поява різноманітних національних концепцій.

Деякі дослідники ставлять під сумнів роль суверенної національної держави як центрального суб'єкта міжнародних відносин. Популярною є ідея про те, що так звана «державна» концепція міжнародних відносин є безнадійно застарілою. Часто висловлюються думки, що національна держава перетворюється в пережиток минулого. Зокрема дослідник В.Ванденфельд вважає, що «традиційне поняття національного суверенітету щораз більше видається ідеалістично–наївним, узятим з архіву» [5, 247].

З іншого боку, якщо «раніше громадськість Європи хотіла якомога швидшого досягнення європейської єдності, сьогодні цього прагне головно політична еліта, тоді як більшість європейців ставиться до Європейського союзу зі значною мірою цинізму і ворожості» [6]. «Нація» більше, ніж цього сподівалися, чинить опір феноменам інтеграції і вільної торгівлі. Це можна спостерігати всюди - від Данії до Франції, трохи менше – у Норвегії, державі, яка є незалежною менше 100 років. Найбільш древні нації є більш стриманими стосовно передачі суверенітету. Як приклад можна навести дебати у Франції та Великій Британії, де часто європейське будівництво звинувачують у руйнації самої нації. Цілком протилежні процеси можна помітити в Іспанії та Португалії, де європейська надія збігається з переходом до демократії. Під знаком питання опинилася міцність самих націй-держав. Іноді важко собі уявити, як спрацьовуватиме у кризових ситуаціях геополітичний проект «єдина Європа».

На мою думку, найбільш оптимальним був би такий варіант. Європа має залишитися Європою національних держав. Держава продовжує і продовжуватиме відігравати провідну роль у міжнародній системі. Хоча й відбувається певна модифікація параметрів національного суверенітету, поки що не можна говорити про відсутність впливу сили ані всередині окремо взятих держав, ані на міжнародній арені. Модифікація національного суверенітету полягає у поступовому прийнятті державами так званого «розподіленого суверенітету».

Складність поточного моменту полягає в тому, що процес політичної інтеграції торкається суверенітету кожної країни – члена. Спільна зовнішня політика й політика безпеки і побудова «третьої опори», яка охоплює сферу юстиції та внутрішніх справ, означають глибинний перегляд ключового принципу: національної монополії держави на легітимне насильство як в межах своєї території, так і щодо інших суверенних держав. Бо право на застосування збройної сили, поліцейської чи військової, є основою політичного суверенітету. «Сувереном є той, хто приймає рішення про введення надзвичайного стану», хто має достатню легітимність, щоб встановити, що за тих чи інших обставин фізичний примус сильніший за юридичну норму.

Щоправда проблема виникла не сьогодні. Після другої світової війни країни старого континенту опинилися під опікою, прийнятою на Заході, нав'язаною на Сході. НАТО і ОВД санкціонували цей «суверенітет під наглядом». Зараз ЄС змушений реагувати на американські ініціативи, спрямовані на реформування та розширення НАТО, тому не може конкретизувати «європейську ідентичність у галузі безпеки та оборони», яка тепер офіційно вписана в тексти Атлантичного альянсу.

З утворенням європейського монетарного союзу постає питання про європейський економічний уряд. Якщо Європа шукає мінімально необхідну стабільність, єдина транснаціональна валюта звичайно має потребу в незалежному Центральному банку, керованому компетентними службовцями, особливо у такому важливому і такому інтегрованому в світову економіку просторі. В Європі дуже мало прихильників Центрального банку, який би підкорявся політичній владі національній чи європейській. Бюджетні дефіцити останніх двадцяти років не залишають сумнівів щодо неспроможності політиків розпоряджа-

тися грошима. Однак введення євро було доволі успішним економічним заходом, отже перспективним елементом спільної європейської економічної і політичної стратегії.

Спільна економічна і соціальна політики також становлять загрозу державному суверенітету. Спільна політика зовнішньої торгівлі чи політика конкуренції вже позбавили класичних прерогатив країн-членів ЄЕС, потім ЄС. Сьогодні піддана небезпеці ще й податкова система, інакше кажучи, монополія на чверть національного багатства. Уряди європейських країн ще не втратили цього привілею, але на них впливає відкритість національних господарств і зростаюча незалежність ринків і навіть приватних фінансових, промислових акторів.

Глобальна трансформація інституту держави, яка визначає інтеграційні зміни на Заході і дезінтеграційні на Сході, примушує переглядати і критерії домінування ролі держави в процесах розвитку. Інтереси окремих національних держав уже реально не визначають глобальну міжнародну політику. Настав час побачити нову глобальну тенденцію. Настає час регіонів і територій інтегрованих у глобальні або регіональні політичні та економічні системи. Але як показує нам досвід колишньої Югославії та СРСР без вирішення проблеми внутрішньої інтеграції нових держав неможливо вирішувати питання європейської чи глобальної інтеграції. В нових незалежних країнах перетворення етнічних націй у державі, політичні ще не є реальною дійсністю. Це особливо стосується багатьох багатонаціональних країн. Історія показує, що створення і розвиток держави неможливі без однієї ідеї, яка об'єднує всі складові населення в одну націю.